

ΜΑΘΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: κ. ΔΟΥΚΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΠΜΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΠΑΔΕΑΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2021

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μια από τις πιο ένδοξες σελίδες στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας γράφτηκε αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Α΄ΠΠ), όταν οι Δυνάμεις της ΑΝΤΑΝΤ και νικητές του πολέμου, παρά την αντίθεση της Αμερικής, αποφάσισαν να προχωρήσουν στο διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στα πλαίσια του διαμελισμού αυτού ανατέθηκε από τους συμμάχους στην Ελλάδα η κατάληψη της Σμύρνης για την επιβολή της τάξης και της ειρήνης στην περιοχή, καθώς ήδη από τις αρχές του Α΄ ΠΠ είχαν ξεκινήσει οι βιαιοπραγίες των Τούρκων κατά του Χριστιανικού πληθυσμού της Μικράς Ασίας.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, πρωθυπουργός της Ελλάδας, επιθυμούσε διακαώς την αποστολή ελληνικών στρατευμάτων αρχικά στη Σμύρνη αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Μικράς Ασίας, γι΄ αυτό κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης του Παρισίου πίεζε διαρκώς τις Μεγάλες Δυνάμεις και κυρίως τη Βρετανία για να πετύχει το σκοπό του. Βεβαίως οι απώτερες βλέψεις του Βενιζέλου ήταν η προσάρτηση όσο το δυνατόν περισσότερων εδαφών της περιοχής της Μικράς Ασίας στο Ελληνικό κράτος, γεγονός το οποίο μετά τη Συνθήκη των Σεβρών (28/07/1920) όπου ουσιαστικά επικυρώθηκαν οι αποφάσεις της Συνδιάσκεψης του Παρισίου, ήταν πιθανό να συμβεί καθώς η απόφαση ήταν η διεξαγωγή δημοψηφίσματος ύστερα από πέντε χρόνια στην περιοχή της Σμύρνης ώστε να επιλέξει ο πληθυσμός την προσάρτησή του ή όχι στην Ελλάδα.

Σε αυτά τα πλαίσια και με την πλήρη υποστήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων, την Πέμπτη 2 Μαΐου 1919 τα ελληνικά στρατεύματα αποβιβάζονται στη Σμύρνη υποστηριζόμενα επικουρικά από τρία Βρετανικά πολεμικά πλοία και υπό τις επευφημίες και τους πανηγυρισμούς όλων των Ελλήνων αλλά και των Αρμενίων κατοίκων. Η Α΄ Μεραρχία με διοικητή τον Συνταγματάρχη Ζαφειρίου και υπό τις διαταγές του Αρχιστράτηγου Παρασκευόπουλου είχε ως αποστολή να καταλάβει όλα τα φυλάκια και τα φρούρια της πόλης και της ευρύτερης περιοχής και να επιβλέπει - επιβάλλει την ομαλή λειτουργία των δομών, των θεσμών και γενικά του μηχανισμού του δημοσίου φορέα στην περιοχή. Επί της ουσίας, για το επόμενο χρονικό διάστημα και μέχρι τη συμπλήρωση των πέντε ετών, οι Ελληνικές στρατιωτικές Δυνάμεις θα ήταν δυνάμεις κατοχής στην περιοχή και το Ελληνικό

κράτος θα είχε το ρόλο του επιτηρητή, ενώ όλες οι θεσμικές λειτουργίες του δημοσίου φορέα θα εξακολουθούσαν να είναι υπό τις Οθωμανικές Αρχές.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

Ένα τόσο συνταρακτικό γεγονός ήταν φυσικό να αποτυπωθεί έντονα στον τύπο της εποχής. Κύριο θέμα σε όλα τα μέσα ενημέρωσης, για μεγάλο χρονικό διάστημα αποτελούσε η απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και ότι περιφερόταν γύρω από αυτήν. Η παρούσα σύντομη μελέτη έχει ως σκοπό να αποτυπώσει την πρόσληψη της Μικρασιατικής Εκστρατείας από τις εφημερίδες της εποχής, δηλαδή το πώς αντιμετώπισαν και πώς αποτύπωσαν οι δημοσιογράφοι - αρθρογράφοι του 1919 το συγκλονιστικό αυτό γεγονός και πώς το «πέρασαν» στο αναγνωστικό κοινό, τους Έλληνες πολίτες. Πιο συγκεκριμένα θα ασχοληθούμε με τις εκδόσεις των φύλλων του πρώτου δεκαημέρου από την ημέρα της απόβασης, δηλαδή από τις 2 έως και τις 12 Μαΐου 1919 τριών εφημερίδων ευρείας κυκλοφορίας και διαφορετικών περιοχών έκδοσης αλλά και πολιτικών πεποιθήσεων[1], του «ΕΜΠΡΟΣ», της «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ» και του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ».

Ήδη από τις 26 Απριλίου οι ενδείξεις για την ικανοποίηση των διεκδικήσεων της Ελλάδας στη Μ. Ασία ήταν ευοίωνες. Με το άκουσμα της χαρμόσυνης είδησης στις 2 Μαΐου 1919, ολόκληρες σελίδες και πρωτοσέλιδα εφημερίδων κατελήφθησαν από άρθρα σχετικά με το γεγονός. «Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΥΠΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ»[2] αναγράφει με έντονα κεφαλαία γράμματα στο πάνω μέρος της πρώτης σελίδας το «ΕΜΠΡΟΣ», ενώ η «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» στο ίδιο σημείο αναφέρει «ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΑΠΟΔΙΔΟΥΝ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗΝ»[3] και σπεύδει να προδιαθέσει τους αναγνώστες της για ένα γεγονός που μάλλον ο αρθρογράφος βιαζόταν να συμβεί, χωρίς όμως να υπάρχουν χειροπιαστές ενδείξεις για αυτό «ΣΗΜΕΡΟΝ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΜΑΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΣ»[4], εννοώντας προφανώς την Κωνσταντινούπολη[5].

---

[1] Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι πολιτικές πεποιθήσεις της εποχής ήταν διαφορετικές από τις σημερινές. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ.

[2] Εφημ. *ΕΜΠΡΟΣ*, αρ.φ. 8099, 2.5.1919, σ.1

[3] Εφημ. *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, αρ. φ. 2613, 2.5.1919, σ.1

[4] Εφημ. *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, *ό.π.*, σ.1

[5] Η οποία τελικά κατελήφθη από τη Γαλλία

Στη δεύτερη σελίδα φιλοξενείται η ομιλία του Αρχιστράτηγου Παρασκευόπουλου και η απόφαση των Συμμάχων, πάντα σε πανυγηρικό ύφος. Ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» αρκείται στη διάθεση ενός μικρού σχετικά τμήματος στο πάνω μέρος της δεύτερης σελίδας του στο οποίο αναγράφει «Η ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ – ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΩΝ ΦΡΟΥΡΙΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ»[6], ενώ στο πρωτοσέλιδό του κάνει μια μικρή επίσης αναφορά στο γεγονός. Το τηλεγράφημα του Βενιζέλου από το Παρίσι για την υπέρ της ελληνικής επέμβασης απόφαση φιλοξενείται στα πρωτοσέλιδα, ενώ εκτενής αναφορά γίνεται στον τρόπο που υποδέχτηκαν οι Έλληνες τόσο στην Αθήνα όσο και στις υπόλοιπες πόλεις της χώρας το γεγονός, με επευφημίες, διαδηλώσεις και πανηγυρισμούς[7]. Η γενική εικόνα της πρώτης και της δεύτερης ημέρας όπως αποτυπώνεται στον τύπο της εποχής, όλων των πολιτικών πεποιθήσεων, είναι από θετική έως και εκρηκτικά πανηγυρική. Στις φιλοκυβερνητικές και φιλοβενιζελικές εφημερίδες τα άρθρα ενθουσιασμού είναι αμέτρητα και αναφέρονται στις ελληνικές σημαίες που κυμάτιζαν πλέον στα Φρούρια της Σμύρνης, στον τρόπο της απόβασης των ελληνικών στρατευμάτων, στη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και κυρίως της Βρετανίας υπέρ των ελληνικών αξιώσεων[8] αλλά και τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει η χώρα να διαχειριστεί αυτή την νέα κατάσταση, όπως επίσης και τους διακαείς πόθους του έθνους σχετικά με την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας και της απελευθέρωσης και άλλων αλύτρωτων πατρίδων. Γίνεται μνεία στη διαχείριση των προσφύγων που βρίσκονται στο Ελληνικό κράτος και στον τρόπο επιστροφής τους στις πατρίδες τους[9], παρά το γεγονός ότι ακόμα δεν είχε τελεσιδικήσει η κατοχύρωση των εδαφών της Μικράς Ασίας στην Ελλάδα, όπως αναφέραμε παραπάνω. Στις αντιβενιζελικές εφημερίδες και πάλι γίνεται μνεία στα γεγονότα σε ικανοποιητικό για τους αναγνώστες βαθμό, πολλές φορές όμως και με επικριτικό χαρακτήρα σχολιάζοντας κυρίως το «μετά», το πώς θα καταφέρει η κυβέρνηση να διαχειριστεί τη συνέχεια των καταστάσεων που θα επακολουθήσουν, όπως την τύχη των προσφύγων που βρίσκονται στην Ελλάδα ή τη διαχείριση της κατάστασης στη Σμύρνη από τα ελληνικά κατοχικά στρατεύματα.

---

[6] Εφημ. *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ*, αρ.φ. 639, 2.5.1919, σ.2
[7] Εφημ. *ΕΜΠΡΟΣ*, αρ.φ. 8099, 2.5.1919, σ.1,2
[8] Εφημ. *ΕΜΠΡΟΣ*, *ό.π.*, σ.2
[9] Εφημ. *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, αρ.φ. 2615, 4.5.1919, σ.1

Με τον ίδιο ρυθμό και τόνο συνεχίζεται η αρθρογραφία και τις επόμενες ημέρες. Αξίζει να γίνει αναφορά στο άρθρο της «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ» στο πρωτοσέλιδο της 3 Μαΐου 1919, όπου αναφέρεται η συμφωνία και της Ιταλίας με τους Συμμάχους, για τη στρατιωτική επέμβαση της Ελλάδας[10]. Σημαντικές είναι επίσης και ο πληροφορίες ότι τα τουρκικά στρατεύματα, αρχικά αποδεχόμενα την απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων, όχι μόνο δεν πρόβαλαν καμία αντίσταση, αλλά αντιθέτως βοήθησαν τις ελληνικές δυνάμεις να ολοκληρώσουν την κατάληψη της περιοχής. Υπήρχαν βέβαια και ορισμένες εξαιρέσεις, με κύριο υποκινητή τον Βαλή της Σμύρνης, που τελικά οδήγησαν στην απέλαση της τουρκικής φρουράς. Ήδη από την αρχή της καταλήψεως της πόλης, οι Τούρκοι ήταν φανερά ενοχλημένοι, γεγονός το οποίο πολύ νωρίς μετέτρεψαν και σε πράξεις[11], δημιουργώντας προβλήματα και μικροσυμπλοκές εναντίον των ελληνικών δυνάμεων[12], άλλες φορές πιο σοβαρές και άλλες λιγότερο. Αυτές οι ενέργειες τελικά οδήγησαν στην απέλαση της τουρκικής φρουράς από τη Σμύρνη[13], με τη σύμφωνη γνώμη και των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το άρθρο του ανταποκριτή του «ΡΙΖΟΠΣΠΑΣΤΗ» στο Πέρα της Μ.Ασίας, Στ. Παπαδόπουλου στις 9 Μαΐου 1919, στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας στο οποίο καταγράφεται η απογοήτευση του μουσουλμανικού στοιχείου, γεγονός το οποίο μπορεί να θεωρηθεί η αρχή της εδραίωσης των Νεότουρκων του Κεμάλ. Οι νουθεσίες των τουρκικών Αρχών ήταν να μην υπάρχει καμία αντίδραση εναντίον του κατοχικών δυνάμεων, αλλά από την άλλη μεριά αρκετοί Τούρκοι διοικούντες διακύρρηταν ότι οι μουσουλμάνοι ήταν διατεθειμένοι να πεθάνουν για να υπερασπιστούν τη Σμύρνη. Οι καταστάσεις αυτές μόνο τυχαίες δεν ήταν αφού γενικά το τουρκικό στοιχείο δε μπορούσε με τίποτα να δεχτεί ότι θα βρισκόταν υπό ελληνική κατοχή[14], υποστηρίζοντας ότι ήταν προτιμότερη η υποταγή τους σε ένα ανώτερο από αυτούς έθνος, όπως οι Άγγλοι ή οι Αμερικάνοι, διότι προφανώς θεωρούσαν τους Έλληνες κατώτερούς των.

---

[10] Η Ιταλία είχε ήδη επεκταθεί στην περιοχή και οι Σύμμαχοι με της ανάθεση στην Ελλάδα την στρατιωτικής επέμβασης στη Σμύρνη επεδίωκαν να περιορίσουν τις επεκτατικές βλέψεις της.

[11] Καθοριστικής σημασίας ήταν το περιστατικό που έλαβε χώρα στην κατάληψη του Διοικητηρίου της πόλης από το 1ο Σύνταγμα Ευζώνων, με τους Τούρκους να αντιστέκονται υπό την καθοδήγηση του Βαλή, στις 3 Μαΐου 1919.

[12] Εφημ. *ΕΜΠΡΟΣ*, αρ.φ. 8101, 4.5.1919, σ.1

[13] Εφημ. *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ*, αρ.φ.633, 5.5.1919, σ.2

[14] Εφημ. *ΕΜΠΡΟΣ,* αρ.φ.8103, 6.5.1919, σ.1

Η ημερήσια διαταγή του Βενιζέλου[15] και η προκήρυξη του Διοικητού του Στρατού Κατοχής Συνταγματάρχη Ζαφειρίου προς το λαό της Σμύρνης φιλοξενούνται στις σελίδες του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» ενώ η «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» αναγράφει το διάγγελμα του Βενιζέλου προς τους Έλληνες της Σμύρνης[16]. Στο πρωτοσέλιδο του «ΕΜΠΡΟΣ» της 5 Μαΐου 1919 βλέπουμε τις πρώτες εικόνες από την κατακτημένη Σμύρνη, ενώ στη δεύτερη σελίδα αναφέρονται οι πρώτες οργανωμένες αντιδράσεις από το τουρκικό κομιτάτο εναντίον του ελληνικού στοιχείου, με δολοφονίες κατοίκων.

Από τις 6 Μαΐου πληροφορούμαστε ότι η Σμύρνη καθίσταται κέντρο εφοδιασμού των Συμμαχικών Δυνάμεων στη Μικρά Ασία[17].

Ένα πολύ σημαντικό θέμα που αφορά άμεσα τον ελληνισμό στο σύνολό του, είναι ο διαμελισμός της Τουρκίας, το οποίο βρίσκεται στην ατζέντα των Μεγάλων Δυνάμεων στις αρχές της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Το θέμα αυτό καλύπτεται εκτενώς από όλες τις εφημερίδες.

Η επέκταση του ελληνικού στρατού και σε άλλες περιοχές της Μικράς Ασίας αρχίζει να φαίνεται έντονη από τις 8 Μαΐου και έπειτα[18] με την κατάληψη του Τσεσμέ, περιοχής ανατολικά και νοτίως της Σμύρνης απέναντι από τη Χίο και των περιοχών Αϊδινίου και Κασαμπά[19], με προοπτικές περαιτέρω συνέχισης των επιχειρήσεων διείσδυσης στο εσωτερικό. Βέβαια η επιθυμία αυτή του Ελληνικού κράτους για επέκταση, σε συνδυασμό με τις πολιτικές ζυμώσεις που ακολούθησαν τόσο στην Ελλάδα με την ανατροπή της κυβέρνησης Βενιζέλου, όσο και στην Τουρκία με την άνοδο του Κεμάλ, οδήγησαν στα ολέθρια για τη χώρα μας αποτελέσματα, τα οποία δε θα εξετάσουμε στην παρούσα μελέτη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τη μελέτη των εφημερίδων της εποχής και την αρθρογραφία που αφορά στη διαμορφωθείσα κατάσταση στην περιοχή της Σμύρνης, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στο σύνολό του ο ημερήσιος τύπος προσέγγισε το γεγονός με

[15] Εφημ. *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ,* αρ.φ.631, 3.5.1919, σ.2
[16] Εφημ. *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ,* αρ.φ.2615, 4.5.1919, σ.2
[17] Εφημ. *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ*, αρ.φ.634, 6.5.1919, σ.2
[18] Εφημ. *ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ*, αρ.φ.2619, 8.5.1919, σ.1
[19] Εφημ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, αρ.φ. 2621, 10.5.1919, σ.2

εκτενέστατη αρθρογραφία στο σύνολό του. Ήταν πάντα κοντά στα τόσο σημαντικά ζητήματα της εποχής φτάνοντας στο σημείο να έχει στείλει ανταποκριτές ήδη από τις 3 Μαΐου[20] στη Σμύρνη με σκοπό να καλύπτει ταχύτατα ότι συνέβαινε εκεί και να ενημερώνονται εκτενώς οι Έλληνες πολίτες για τα δρώμενα. Από την εξέλιξη των άρθρων των υπό εξέταση εφημερίδων σχηματίζουμε εικόνα για τον τρόπο που η κάθε εφημερίδα, ο κάθε εκδότης αντιμετωπίζει το συνταρακτικό αυτό γεγονός. Έτσι θα λέγαμε ότι το «ΕΜΠΡΟΣ» εθνική εφημερίδα του Δημήτρη Καλαποθάκη, ενός εκδότη που αγαπούσε το έθνος αλλά στάθηκε επιφυλακτικός έναντι του Βενιζέλου[21] κάλυψε σε πανηγυρικό τόνο τη Μικρασιατική εκστρατεία, ήταν από τις 3 Μαΐου κοντά στα γεγονότα και οι πληροφορίες που έδινε στους αναγνώστες του ήταν επί το πλείστον αντικειμενικές με τόνο εκδηλωτικό υπέρ των ενεργειών του ελληνικού στρατού. Η «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» του εθνεγέρτη και φανατικού βενιζελικού εκδότη Κωνσταντίνου Βελλίδη προσεγγίζει τα γεγονότα με έναν έντονο φανατισμό θα τολμούσαμε να πούμε και με εκτενέστατη και αναλυτικότατη αρθρογραφία σε ολόκληρα φύλλα. Σίγουρα καταφέρνει να ξεσηκώσει τους αναγνώστες της και να ανυψώσει την εθνική τους υπερηφάνεια, αλλά σε πολλές περιπτώσεις φτάνει στην υπερβολή, σε σημείο μάλιστα που να γράφει καταστάσεις και γεγονότα που ουδέποτε συνέβησαν ή απλά θα λέγαμε ότι αποτελούσαν τους διακαείς πόθους του εκδότη, με σκοπό ίσως την συνέγερση του ελληνικού πληθυσμού, όπως αναφέραμε και προηγουμένως. Τέλος, ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» του αντιβενιζελικού[22] Γεωργίου Φιλάρετου καλύπτει με αντικειμενικότητα όλα τα τεκτενόμενα σχετικά με την εκστρατεία και την κατάληψη της Σμύρνης, αρκετά συγκρατημένα όμως και χωρίς εκτενή αρθρογραφία. Αφιερώνει λίγες και περιορισμένης έκτασης στήλες για το θέμα αυτό, αλλά η ενημέρωση των αναγνωστών του είναι σαφής και αντικειμενική.

[20] Πρώτο ξεκίνησε το ΕΜΠΡΟΣ και ακολούθησαν και άλλες εφημερίδες

[21] Ο Καλαποθάκης σε γενικές γραμμές ήταν επιφυλακτικός έναντι του Βενιζέλου αλλά, μετά τις διπλωματικές επιτυχίες του Έλληνα πρωθυπουργού στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η στήριξή από τον εκδότη ήταν αμέριστη.

[22] Ο Φιλάρετος αν και έντονα αντιβασιλικός, απογοητεύτηκε από την πολιτική του Βενιζέλου, τον οποίο αρχικά υποστήριζε.

Πηγές και Βιβλιογραφία

Α. Πηγές

1. Αρχεία

Ιστορικό αρχείο Διεύθυνσης Ιστορία Στρατού (ΔΙΣ)

2. Διαδικτυακές Πηγές

http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html

https://el.wikipedia.org

https://rizospastis.gr

3. Εφημερίδες

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8099, 2.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8100, 3.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8101, 4.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8102, 5.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8103, 6.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8104, 7.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8105, 8.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8106, 9.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8107, 10.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8108, 11.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8109, 12.5.1919

Εφημερίδα *Εμπρός*, αρ. φ. 8110, 13.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2613, 2.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2614, 3.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2615, 4.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2616, 5.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2617, 6.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2618, 7.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2619, 8.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2620, 9.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2621, 10.5.1919

Εφημερίδα *Μακεδονία*, αρ. φ. 2622, 11.5.1919

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αρ. φ. 630, 2.5.1919

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αρ. φ. 631, 3.5.1919

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αρ. φ. 632, 4.5.1919

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αρ. φ. 633, 5.5.1919

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αρ. φ. 634, 6.5.1919

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αρ. φ. 635, 7.5.1919

Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, αρ. φ. 646, 9.5.1919

Β. Βιβλιογραφία

Βακαλόπουλος Ε., *Νέα Ελληνική Ιστορία,* Θεσσαλονίκη 2005

Βερέμης Θ. – Κολιόπουλος Ι., *Νεώτερη Ελλάδα-Μια ιστορία από το 1821*, Αθήνα 2013

Καραμήτσος Θ. Δ., *Ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα 2017

Καστρινάκη Α., *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα*, Αθήνα 2007

Λιάκος Α., *Ο ελληνικός 20ος αιώνας*, Αθήνα 2019